

PHILIP MATYSZAK
& JOANNE BERRY

GIFMENGSTERS,
GLADIATOREN
EN GELEERDEN

Mannen en vrouwen
in het Romeinse Rijk

PORTRET VAN EEN VOLK

Als je praat over een staat, gaat het minstens evenveel over mensen als over aardrijkskunde. Wie de staat regeert en hoe, hoe de mensen hun leven leiden en hoe de verschillende delen van de samenleving met elkaar omgaan, zijn dingen die de staat zijn identiteit geven.

Dit boek schetst een beeld van een natie via de levens van haar individuele burgers. Veel van de mensen die deelnamen aan de tweeduizendjarige geschiedenis van het oude Rome hebben sporen achtergelaten die we kunnen ontdekken in inscripties, weggegooide brieven, biografieën en mythen. Vaak is dit voldoende om een portret te maken van deze mensen, hun leefomstandigheden en karakter. Elk leven, hoewel compleet op zichzelf staand, is ook onderdeel van het grotere geheel, een mozaïek dat ons een glimp biedt van wat Rome betekende voor degenen die onder zijn heerschappij leefden.

Door 85 levens te selecteren uit de verschillende tijdperken van het Romeinse Rijk kunnen we een ketting vormen die door tijd en ruimte heen het hele verhaal van de oude stad omspant. De levens in dit boek lopen van de mythische stichting van Rome, toen de vondelingen Romulus en Remus werden gevonden aan de oevers van de Tiber, tot de laatste dagen van het westerse rijk toen de laatste keizer, Romulus Augustulus, werd afgezet door barbaarse krijgsheren.

En net zoals het Romeinse Rijk groeide, groeit ook de geografische reikwijdte van dit boek. In de beginperiode liep bijna iedereen die we beschrijven rond op het Forum Romanum en was iedereen bekend met de zeven heuvels van de stad. Maar naarmate het rijk zich uitbreidde, werd de stad voor latere generaties een plaats voor incidentele bezoeken, voor verkiezingen of spelen. Voor die generaties was Rome een legendarische overzeese locatie, de thuisbasis van een keizer die door de meesten van zijn onderdanen nooit zou worden gezien, maar de invloed van de stad werkte nog steeds door in het dagelijkse leven van die onderdanen, of ze nu in Londen of Damascus waren. De levens van deze burgers uit het latere rijk illustreren de enorme diversiteit van het leven onder de heerschappij van Rome. Onder hen vinden we een

Opvallend levensechte paneelportretten werden in de Grieks-Romeinse periode soms over de hoofden van Egyptische mummies geplaatst. De vrouw die hier is afgebeeld, heeft uitbundig vormgegeven krullen en haar sieraden suggereren een hoge status.

ambtenaar in Klein-Azië, een moeder in Egypte, een architect in Rome en een christelijke heilige in Groot-Britannië.

De levens van de mensen in dit boek zijn geselecteerd op basis van verschillende criteria. Zoals de ondertitel *Mannen en vrouwen in het Romeinse Rijk* aangeeft, moeten ze Romeinse burger zijn geweest (hoewel we sommige interessante gevallen het voordeel van de twijfel hebben gegeven). Ze moeten een soort getuigenis van hun leven hebben achtergelaten – in monumenten, in de geschiedenis of in mythes – zodat er op z'n minst een gedeeltelijk beeld samengesteld kan worden van wie ze waren. Hun leven moet óf zeer uitzonderlijk (en dus op zichzelf interessant) óf absoluut gemiddeld zijn (waardoor we een kijkje krijgen in het dagelijkse leven van gewone Romeinen).

Het resultaat is een doek waarop een reeks levens is geschilderd die zich uitstrekt over het Romeinse Rijk in verschillende tijden en over een breed scala aan geografische locaties.

Sommige van de hier beschreven levens waren gelukkig en saai, andere wanhopig, tragisch en dramatisch. De selectie omvat keizers, slaven, minnaressen, artiesten, arbeiders, soldaten en dichters, zowel mannen als vrouwen, van elke leeftijd en uit iedere sociale klasse.

Er is in het bijzonder aandacht besteed aan degenen die je de edel-figuranten zou kunnen noemen – de mensen die vluchtig hun opwach-

Mozaïek van een wagenrace. Deze dramatische en vaak gewelddadige sport was een Romeinse obsessie, van de koninklijke periode tot de alleraatste dagen van het rijk. Hier is duidelijk te zien hoe licht de strijdwagen is en hoe gebrekkig beschermd de wagenmenner. Botsingen kwamen veelvuldig voor en waren soms dodelijk, maar een succesvol wagenmenner kon heel rijk worden.

ting maken in de biografieën van de machtigen en weer opgaan in de achtergrond terwijl de focus verschuift.

De meeste Romeinen hielden zich niet bezig met paleispolitiek of de machinaties waarmee barbaarse staten werden veroverd. Ze maakten zich vooral zorgen over de huur, afwezige familieleden en hun sociale status. Ze worstelden met de overheidsbureaucratie, klaagden over belastingen en genoten van hun festivals en familiefeesten.

Om de Romeinen en hun rijk te begrijpen, is het leven van zulke mensen net zo belangrijk als dat van de generaals en keizers die de klassieke teksten domineren. Hier vertellen we met behulp van moderne middelen als epigrafie, archeologie en historische sociografie hun verhalen.

De zes secties van het boek zijn chronologisch gerangschikt. Er is bijzondere aandacht besteed aan de vele transities die Rome doormaakte – van koninkrijk naar Republiek, van Republiek naar keizerrijk, of van invasieve indringer naar belegerde kolos. Terwijl sommige secties zich over meerdere eeuwen uitstrekken, hebben andere een tijdsduur van decennia. Zo vereist ook de enorme omvang en diversiteit van het latere rijk een groter aantal mensen om het verhaal op de juiste manier te kunnen vertellen.

Beginnend bij het begin van Rome tot de val van het rijk in het westen zijn deze levens gekozen om te laten zien wat het betekende Romein te zijn. Van gifmengsters tot geleerden weerspiegelen ze in een microkosmos de tientallen generaties wier levens en ervaringen in hun totaliteit het toneel creëerden dat het oude Rome vormde.

Standbeeld van Augustus als Romeins generaal. Dit beroemde standbeeld werd gevonden in de Villa van Livia aan de Prima Porta. Het borstharnas toont een grote overwinning van Augustijnse diplomatie, toen de Parthen naar Rome terugkeerden met de bij de Slag bij Carrae verloren standaards. De Cupido bij het been van Augustus is een verwijzing naar zijn vermeende afstamming van Venus.

VAN KONINKLIJKE ONDERDANEN TOT REPUBLIKEINSE BURGERS 750-300 V.CHR.

Etruskische muurschildering uit het graf van Orcus; een inscriptie identificeert de vrouw als Velia, echtgenote van Arnth Velcha. In de tijd van keizer Claudius was de Etruskische taal bijna uitgestorven. Maar toch, terwijl ze werden geabsorbeerd door Rome, veranderden de Etrusken de Romeinse opvattingen over religie, architectuur en kunst; wijzigingen die werden doorgegeven aan andere door Rome veroverde volkeren. Zij droegen op hun beurt een steentje bij aan een sociaal systeem dat zich uiteindelijk uitstreckte van Europa tot Azië.

Het pre-Romeinse Italië was geen leeg land dat wachtte op de zegeningen van een beschaving uit de zeven heuvels. De beschaving was al aanwezig, dankzij de invloed – zowel direct als indirect – van de oude Griekse, Egyptische en Mesopotamische culturen. De Grieken hadden koloniën in Zuid-Italië, waarvan er vele, van Napels tot Crotone, nog steeds floreren. De Etruskische cultuur domineerde het noorden; de Romeinen zouden vele vaardigheden op het gebied van bouwkunde, wetgeving en religie van de Etrusken overnemen. Italië kende net als Griekenland, waaraan het zoveel te danken had, geen natiestaten. Het schiereiland was eerder een mozaïek van steden, elk met zijn eigen territorium, vetes en kleine oorlogen met de buren. De situatie was ook niet statisch, want de Etrusken verloren gestaag terrein aan de Galliërs die vanuit het noorden binnendrongen en de Grieken waren altijd op zoek naar uitbreiding van hun territorium langs de kusten.

Tussen de Grieken en de Etrusken lag de vlakte van Latium. De mensen die hier woonden hadden hun eigen steden, taal en cultuur, die ze zowel tegen de Etruskische legers als roofzuchtige bergstammen zoals de Aequi en Volsken verdedigden. Ze waren niet alleen sterk genoeg om hun mannetje te staan, maar ook om hun grondgebied uit te breiden en ergens in het midden van de achtste eeuw stichtten ze een nieuwe stad op de grens van het Etruskische grondgebied, op het punt waar de rivier de Tiber voor het eerst overbrugbaar was. De legende vertelt ons (met enige steun van moderne archeologie) dat de eerste daad van de nieuwe kolonisten het bouwen van een muur was – de onvermijdelijke traditie vanwege de vijandigheid van de buren. De nieuwe nederzetting werd pontificaal over de Via Salaria gebouwd, de oude handelsroute waarover zout van de kust naar het binnenland werd gebracht. Omdat we een gedetailleerd verslag hebben van de stichting van Rome, weten we dat dit de versie is waarover de Romeinen het meer dan 500 jaar later min of meer eens waren. We lezen bij schrijvers als Plutarchus dat er andere versies bestonden en dat de

juistheid van de Romeinse stichtingsmythe een onderwerp was van veel verhitte discussie.

Het is duidelijk dat de protostad Rome in archaisch Italië ofwel moest groeien dan wel sterven en ervoor koos om explosief te groeien. De Romeinse traditie wil dat het criterium voor het vroege Romeinse burgerschap het bezit van twee benen en een polsslag was; ex-bandieten, ontsnapte slaven en gepensioneerde huurlingen, ze waren allemaal welkom.

De legende vertelt onbeschaamd dat toen de nederzetting een tekort aan vrouwen had, deze werden ontvoerd bij de burens. Het vroege Rome was dus allesbehalve een bakken voor de mediterrane cultuur, maar werd door degenen die de plek überhaupt opmerkten als een smet op het landschap gezien.

Ondanks hun kwetsbare bestaan in Rome hadden zijn burgers een groot respect voor de goden en omdat de vroege bevolking uit een verscheidenheid aan sociale en etnische achtergronden afkomstig was, hadden de Romeinen stevige, duidelijke wetten nodig die de grenzen aangaven van wat toegestaan was. Die wetten kwamen er dan ook. Een militaristische cultuur voegde de ordening toe en de burgers droegen hun energie en ondernemerschap bij dat ze al hadden gedemonstreerd door in de stad te komen wonen. Zo waren alle ingrediënten voor een succesvolle stad bijna vanaf de oprichting aanwezig – en het fundament lag op een uitstekende locatie.

Het is onduidelijk hoe Rome onder Etruskische overheersing kwam. Volgens de legende vestigde een rijke Etruskische emigrant zich in de stad en werd hij uiteindelijk koning. Er zijn veel bewijzen, zowel in het literaire als in het archeologische veld, dat de mediterrane aristocratie een dergelijke mobiliteit bezat, maar het kan niet worden uitgesloten dat de Romeinen een Etruskische militaire verovering uit hun geschiedenis hebben geschrapt. In ieder geval behield Rome zijn onafhankelijkheid onder de Etruskische vorsten en voerde de stad zijn eigen buitenlandse beleid.

In een eeuw van bijna onafgebroken oorlogvoering had Rome zichzelf als eerste onder zijn gelijken bewezen binnen de groep van Latijnse stadstaten, hoewel het rijk van Rome tegen het einde van de monarchale periode niet veel groter was dan de gemeentegrenzen van de huidige stad.

In 510 v.Chr., een tijd waarin legende en feit nog steeds bijna niet te scheiden zijn, werd de aristocratie van Rome gedwongen de macht te delen met het burgerleger. Dit leger was niet alleen essentieel geweest voor het afzetten van de tirannieke koning Tarquin, maar ook om ervoor te zorgen dat hij afgezet bleef, aangezien Tarquin zijn aanzienlijke diplomatieke vaardigheden had gebruikt voor het vormen van een

coalitie van bondgenoten tegen de rebellenstaat. Rome werd het bezit van zijn volk – een republiek (*res publicae*) – en de wreedheid waarmee dat bezit werd verdedigd, zorgde dat aanvallers zich terugtrokken. Het gewone volk van Rome vocht niet alleen tegen buitenlandse vijanden, maar ook tegen herhaalde pogingen van de aristocraten om hun dominantie te handhaven of te herstellen.

Uit de spanning tussen plebejers en patriciërs ontstond de Romeinse grondwet, die zowel in de oudheid als in de vroegmoderne tijd werd bewonderd en geïmiteerd.

Toch was Rome nog een kleine staat, bijna onbeduidend in de geopolitiek van de Middellandse Zee. Generaties lang voerden de Romeinen oorlog met de naburige stad Veii, die zo dichtbij was dat deze tegenwoordig in de noordelijke buitenwijken van de moderne stad ligt. De staat was zo klein dat de meeste Romeinen die niet in de stad woonden na een korte wandeling al dichtbij genoeg waren om er binnen te komen. De Romeinen van toen dachten niet in imperiale termen, maar vanuit het perspectief van een typisch Italiaanse stadstaat die de voorgaande eeuwen maar langzaam was gegroeid. De katalysator voor de explosieve groei van de stad was de verovering van Veii, maar die werd vrijwel onmiddellijk gevolgd door de plundering door de Galliërs in ongeveer 390 v.Chr.

Rome herstelde zich snel van deze aanval die de top van de golf van Gallische expansie naar Italië markeerde. Door de nederlaag tegen de Galliërs werd een toch al militaristische samenleving dat nog meer, in een tijd waarin de directe burens van Rome evenveel of zwaarder hadden geleden onder de Gallische rampspoed. De verzwakte en ongeorganiseerde staten rond Rome konden hun goed georganiseerde en zeer gemotiveerde buurman niet de baas, grotendeels omdat Rome de volkeren niet zozeer onderwierp, maar ze op grote schaal als burgers opnam. Binnen een generatie had de expansie van Rome een onweersaanbare impuls gekregen die het de dominante macht in Italië maakte.

Schilderij op de gepleisterde muur van een graf op de Esquilijn. Er worden twee figuren benoemd: N. Fanio en Q. Fabio (die mogelijk Quintus Fabius uit de voornamen Fabianus-lijn van Rome is). Fanio draagt een mantel en scheenbeschermers die zijn onderbenen beschermen en hij lijkt iets te ontvangen van Fabio, die gekleed is in een ceremoniële toga. Een menigte kijkt toe. De feitelijke afgebeelde gebeurtenis is onduidelijk, maar het toont het belang dat een Romein aan publieke erkenning hechtte, want dit was kennelijk een gelegenheid die de overledene voor de eeuwigheid herinnerd wilde hebben.

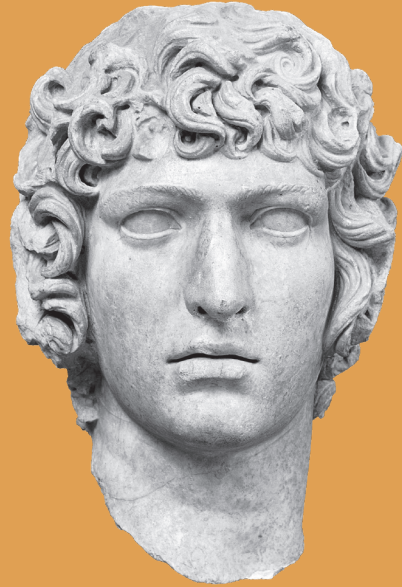

HET ROMEINSE RIJK EN ZIJN BURGERS

De invloed van het Romeinse Rijk is nog altijd terug te zien in de moderne samenleving. Van de moderne kunsten en ons rechtssysteem tot het Latijnse alfabet en onze architectuur: op al deze vlakken zijn we schatplichtig aan Rome. Maar wie waren die Romeinen nou eigenlijk en hoe zagen hun levens eruit?

Rome is groot gemaakt door bekende leiders zoals Julius Caesar en Augustus. Dichters als Vergilius, Ovidius en andere kunstenaars hebben tot op de dag van vandaag een enorme invloed. De klassieke teksten staan vol met invloedrijke Romeinen, maar een compleet beeld van het leven in het Romeinse Rijk, dat ooit 120 miljoen inwoners kende, ontbreekt. Het zijn voornamelijk de 'gewone' Romeinen die we missen in de geschiedschrijving. En dat terwijl hun rol in de geschiedenis van het Rijk (alleen al het West-Romeinse Rijk bestond meer dan twaalf eeuwen) onontbeerlijk is.

In *Gifmengsters, gladiatoren en geleerden* schetsen Philip Matyszak en Joanne Berry een beeld van een verdwenen staat via de levens van zijn bekende en onbekende burgers. Ze maken gebruik van inscripties, weggegooide brieven, biografieën en mythen. Niet alleen mannen komen aan bod, ook Romeinse vrouwen hebben macht en invloed uitgeoefend. In dit boek maken we onder meer kennis met dichteres Sulpicia en de succesvolle gladiator Amazonia. Zo passeren mensen van elke leeftijd en uit iedere sociale klasse de revue, van dichters tot slaven, van minnaressen tot moeders. Dit rijk geïllustreerde boek geeft daarmee een kleurrijk overzicht van Romeinen, van de opkomst tot de val van het Rijk.

Philip Matyszak is een bekende historicus en schrijver. Hij promoveerde in Oxford en doceert oude geschiedenis aan University of Cambridge. Matyszak schreef meer dan twintig boeken, voornamelijk op het gebied van de oudheid. Eerder verscheen van hem bij Omniboek *Vergeten volkeren* en *Vijanden van Rome*. **Joanne Berry** is historicus en doceert klassieke oudheid en archeologie aan Swansea University. Ze is gespecialiseerd in materiële Romeinse cultuur.

'Gelukkig is er nu *Vergeten volkeren* van Philip Matyszak. Met dit rijk geïllustreerde boek heeft hij een prachtig monument opgericht voor veertig Euraziatische volkeren die tussen 2500 voor en 500 na Christus in de nevelen der tijd verdwenen zijn.'

– Bart Funnekotter in *NRC* over *Vergeten Volkeren*

NUR 683

ISBN 978-9401918268

9 789401 918268

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl